

EIS-nieuws

Jaarverslag EIS 2004

(Voor een uitgebreidere versie zie www.naturalis.nl/eis)

Voorwoord

Het hoogtepunt voor EIS-Nederland in 2004 was ongetwijfeld de presentatie van deel zes van de Nederlandse Fauna, *De wespen en mieren van Nederland*. Hoewel deze prachtige uitgaven niet geschreven zijn voor een heel erg breed publiek, zijn zij niet alléén van belang vanwege hun nuttige inhoud voor de faunisten in het land. Voor de buitenwereld vormen deze uitgaven namelijk een tastbaar bewijs van het vele nuttige en boeiende werk dat door honderden, nee duizenden mensen in het land is gedaan, wordt gedaan en – hopelijk – zal worden gedaan. Hoewel voorlichting en educatie voor EIS geen kerntaken zijn, vormen onze publicaties een belangrijk middel om, veelal in samenwerking met andere organisaties, de belangstelling voor de faunistiek levend te houden. Onder die organisaties neemt uiteraard Naturalis een bijzondere positie in, omdat dit museum zowel in zijn wetenschappelijke functie als in zijn publiekstaken – onderling onafscheidelijk – bijdraagt aan de populariteit van ons werk.

Bij de presentatie van het wespen- en mierenboek werd ook weer eens duidelijk dat geduld en lange adem inherent zijn aan dit werk, waarbij gegevens van vaak ouder dan honderd jaar even relevant zijn als recent materiaal. Voor de wetenschappelijke fundering van onze conclusies over de actuele situatie van de biodiversiteit in ons land zijn dan ook de natuurhistorische collecties in de landelijke en regionale musea en op universiteiten onontbeerlijk.

In dit licht onderstreept het bestuur het belang van al die activiteiten in het verslagjaar die gericht waren op samenwerking en externe oriëntatie, op onze opdrachtgevers, zusterorganisaties én - last but not least - de verzamelaars van gegevens, overal in het land. Daarom nemen wij ons voor om de in 2004 opgelopen achterstand in het sluiten van overeenkomsten met werkgroepen zo spoedig mogelijk in te halen.

We bedanken eenieder die het ons mogelijk heeft gemaakt de in dit verslag samengevatte resultaten te boeken.

Frans Ellenbroek, voorzitter

Bestuur en bureau

Het EIS-bestuur bestond in 2004 ongewijzigd uit: Frans Ellenbroek (voorzitter), Matty Berg (secretaris), Peter van Helsdingen (penningmeester), Willem Ellis (lid) en Martin Soesbergen (lid).

In 2004 waren zes personen (4,5 fte) werkzaam bij het bureau van EIS-Nederland.

André van Loon (0,5 fte)

Roy Kleukers (0,7 fte)

Menno Reemer (0,8 fte)

Vincent Kalkman (0,75 fte)

John Smit (0,85 fte)

Arno Boesveld (0,9 fte)

Daarnaast werd door enkele mensen bijgedragen aan opdrachten en projecten:

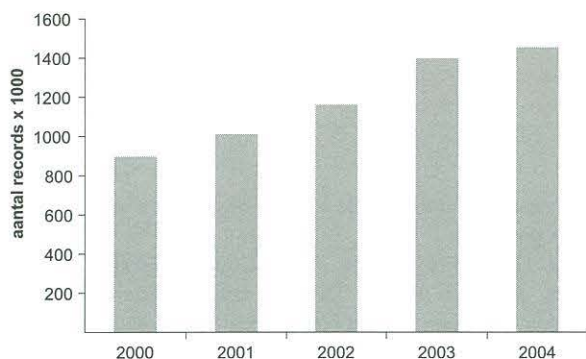
Pepijn Calle, Jan Cuppen, Klaas-Douwe Dijkstra, Wouter Jansen & Bram Koese. Diverse werkgroepscoördinatoren leverden bijdragen aan het Nederlands Soortenregister en het Bosrandenproject.

Reguliere bureauwerkzaamheden

- De bureaumedewerkers waren betrokken bij 13 bijeenkomsten.
- Buiten de reguliere service als de nieuwsbrief en NFM is er regelmatig contact geweest met de coördinatoren via diverse mailings. Sommige coördinatoren hebben concrete vragen gesteld aan het bureau, zoals het maken van kaarten voor publicaties en diverse coördinatoren zijn op het bureau langs geweest.
- Op het gebied van de overeenkomsten zijn te weinig voorstellen gemaakt. Vermeldenswaard zijn de afspraken over de update van het loopkeverbstand en de overeenkomst met de werkgroep Vlinderfaunistiek en de Vlinderstichting.
- In 2004 vond geen werkgroependag plaats. Wel werden voorbereidingen getroffen voor de EIS-dag van 15 januari 2005, met als thema *Blik op Bos*.
- Het EIS-weekend vond plaats in de Dordtsche Biesbosch (13-15 augustus) en de drukbezochte sprinkhanenexcursie op de Veluwezoom (4 september). Zie www.naturalis.nl/EIS onder Actueel voor foto-impressies van recente EIS-activiteiten.
- In 2004 zijn de EIS-bestanden gegroeid met ruim 57.000 records (zie figuur). Dit betrof met name de libellen, zweefvliegen en aculeaten. Vooral in vergelijking met 2003 (ruim 235.000 records) is de groei relatief gering. De verwachting is dat in 2005 weer een ruimere groei te zien zal geven.
- In 2004 is het aantal vragen van derden opnieuw gegroeid. Veel verzoeken werden doorgestuurd naar werkgroepscoördinatoren.

Projecten

- Het Zweefvliegenproject stond in 2004 volledig in het teken van schrijfwerk voor het Zweefvliegenboek. Publicatie in 2006.
- Het RDN-project 'Een ruggengraat voor ongewervelden' werd door Arjan Stroo uitgevoerd (subsidie Laser). Binnen dit project werden ongewervelden onder de aandacht gebracht van beleidsmakers en natuurbeschermers.
- Binnen het door De Vlinderstichting geïnitieerde project 'Bosranden: kansen voor vlinders, bijen en meer ...' (subsidie Laser) werd een boek gepubliceerd: *Bosrandbeheer voor vlinders en andere ongewervelden*. Verder werden zeer succesvolle workshops voor natuurbeheerders georganiseerd. Dit project loopt ook in 2005 nog door.
- Het Atlasproject Nederlandse Mollusken wordt georganiseerd door Stichting Anemoon en EIS-Nederland. De coördinatie is in handen van Rykel de Bruijne. In 2004 is een

Figuur 1. Groei van de EIS-bestanden.

publieksproject voor enkele herkenbare soorten opgestart (KNNV).

- Arno Boesveld verricht molluskeninventarisaties, op basis van een ID-baan (via de gemeente Dordrecht). In 2004 heeft hij voor het Atlasproject Nederlandse Mollusken onderzoek gedaan in de provincies Noord-Brabant en Zuid-Holland.
- Het Atlasproject Limburgse Sprinkhanen wordt uitgevoerd in samenwerking met de sprinkhanenwerkgroep van het Natuurhistorisch Genootschap Limburg. In 2004 werden afspraken gemaakt over de gegevensuitwisseling tussen EIS en het NHGL. Middels diverse excursies werden beginnende sprinkhaanonderzoekers opgeleid en gegevens verzameld in 'witte gebieden'.
- In 2004 werd het Nederlands Soortenregister door Museum Naturalis opgestart, deels gefinancierd door het ministerie van LNV. EIS-Nederland heeft een belangrijke taak in de uitvoering van het project. In december 2004 werd als eindproduct van fase 1 een eerste database afgesloten, met bijna 30.000 geaccepteerde soorten. Hierbij werd hulp verkregen van talloze deskundigen, waaronder vele werkgroepcoördinatoren van EIS. In 2005 zullen de lijsten worden verbeterd en aangevuld en via internet ontsloten. De resultaten van het Nederlands Soortenregister zullen gebruikt worden voor de taak van Naturalis als Focal Point voor Fauna Europaea.
- In 2004 is als proef het landelijke sprinkhanenbestand via GBIF ontsloten (www.nlbf.nl).

EIS in de pers

- EIS is regelmatig in het nieuws geweest. De ontdekking van Pauropoda in Nederland, door werkgroepcoördinator bodemfauna Matty Berg, leverde veel publiciteit op, onder meer een groot artikel in de Volkskrant. Verder leverde de Inhaalslag vliegend hert, beschermingsplan Limburg, rode lijst bijen en het boek *Opgewarmd Nederland* veel aandacht voor het werk van EIS op. Vroege Vogels besteedde in de zomer van 2004 ruim aandacht aan sprinkhanengeluiden.

Publicaties

- Op 25 november werd deel 6 (wespen en mieren) in de Nederlandse Fauna gepresenteerd.
- EIS-Nieuwsbrief 38 en 39 verschenen regulier (oplage 1292).

- Nederlandse Faunistische Mededelingen 20 en 21 bevatten samen een grote variatie aan onderwerpen, met een omvangrijke bijdragen over het bijengeslacht *Nomada* en mariene mosdierjes en kleinere stukken over nieuwe kreeftachtigen op de huid van aangespoelde bultruggen, het exotische lieveheersbeestje *Harmonia axyridis*, aculeaten, zweefvliegen, sprinkhanen, snuitkevers en wantsen. Een meer thematisch artikel behandelde de betekenis van natuurvriendelijke oevers voor de macrofauna. In 2004 bestond het redactieteam van NFM ongewijzigd uit Matty Berg, Paul Beuk, Annemarie Kroon, Peter van Helsdingen, Roy Kleukers en Erik van Nieukerken. De eindredactie werd gevormd door Roy Kleukers en Erik van Nieukerken. Het aantal abonnees is stabiel op 278.
- In 2004 zijn geen voorlopige atlassen verschenen. Wel is gewerkt aan uitgaves over pissebedden, duizendpoten en miljoenpoten, wantsen en kokerjuffers en boktorren. Coördinatie Vincent Kalkman.
- Het Waarnemingenverslag ongewervelden 2004 bevatte een selectie vlinders, libellen, kevers, Europese rivierkreeft, medicinale bloedzuiger en de wespenspin.
- Naast de reguliere uitgaves heeft EIS een bijdrage gehad in diverse publicaties, zoals het boek *Bosrandbeheer voor vlinders en andere ongewervelden*, het boek *Opgewarmd Nederland* en een artikel in Entomologische Berichten. Jeroen de Rond stelde een atlas van de bijen van de Amsterdamse Waterleidingduinen samen. In 2004 werden 23 EIS-rapporten afgerond, waarvan 12 in het kader van het RDN-project 'Een ruggengraat voor Ongewervelden'. Daarnaast diverse deelrapporten in het kader van de Inhaalslag beleidsrelevante ongewervelden voor LNV.

Website

- De website (www.naturalis.nl/eis) werd aanzienlijk uitgebreid: pagina Actueel, enkele werkgroepenpagina's, meer aandacht voor publicaties, de historie van EIS, beleidsrelevante ongewervelden en de mogelijkheid tot downloaden van invoerbestanden. Er zijn uitgebreide pagina's over het vliegend hert en de wespenspin.

Opdrachten

- Voor de Inhaalslagprojecten van LNV werd onderzoek uitgevoerd naar libellen (i.s.m. de Vlinderstichting), vliegend hert en gestreepte waterroofkever.
- Voor de provincie Gelderland werd i.s.m. Bureau Natuurbalans veldwerk verricht voor een beschermingsplan voor de kleine wrattenbijter en de zadelsprinkhaan. Afronding in 2005.
- De gegevensleveringen via het Natuurloket verliepen op hetzelfde niveau als 2003.

Samenwerking

- Voor een kleine organisatie met ambitieuze doelstellingen is een goede samenwerking onontbeerlijk. Ook in 2004 werkte EIS daarom met een groot aantal partners samen. EIS is nauw verweven met Museum Naturalis. Dit heeft een extra dimensie gekregen door het project Nederlands Soortenregister, dat in 2004 is opgestart en waarin EIS een belangrijke taak heeft.
- Stichting EIS is aangesloten bij twee verenigingen op het gebied van natuurstudie en bescherming in ons land, Vereniging voor Onderzoek Flora en Fauna (VOFF) en het Platform Soortbeschermende Organisaties (PSO).

- In 2004 werd verder samengewerkt met de volgende organisaties: Loopkeverstichting, Stichting Anemoon, De Vlinderstichting, Nederlandse Entomologische Vereniging, Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie, Bureau Natuurbalans, Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen, Natuurhistorisch Genootschap Limburg, Vrije Universiteit Amsterdam, Rijksuniversiteit Utrecht.

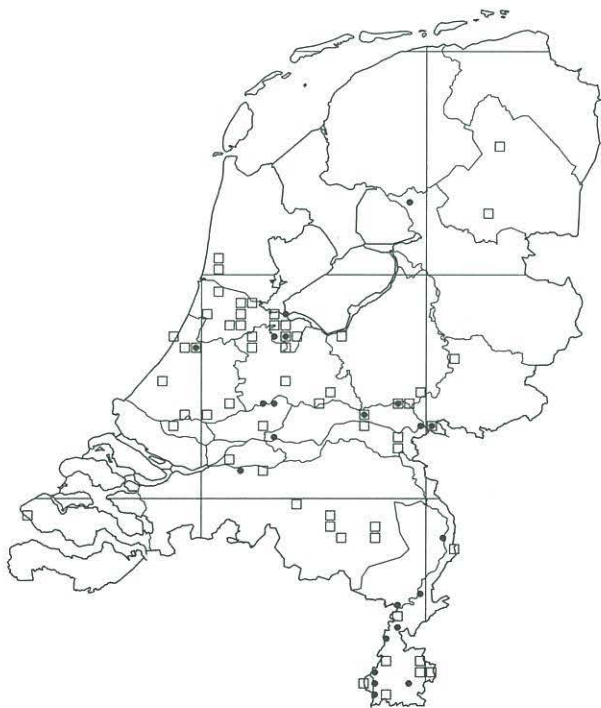
Roy Kleukers

Werkzaamheden aan boktorrenatlas begonnen

Boktorren behoren door hun formaat en interessante levenswijze tot de populairste kevergroepen. De Nederlandse verspreiding van de soorten is slechts in beperkte mate bekend. Duidelijk is dat in de afgelopen eeuw veel soorten achteruit zijn gegaan en dat een deel van deze soorten in de afgelopen jaren weer toeneemt. Om de informatie over de verspreiding van de soorten beter te documenteren is in 2005 gestart met het maken van een verspreidingsoverzicht van de Nederlandse boktorren. Het invoeren van een deel van de collecties, het verwerken van literatuurwaarnemingen en het samenvoegen van aangeleverde bestanden wordt uitgevoerd door EIS-Nederland in nauw overleg met Dré Teunissen. Voor dit project worden de zeldzame en schaarse soorten van de landelijke collecties opgenomen en worden gegevens verzameld van actieve veldmedewerkers. Er wordt naar gestreefd om het verspreidingsoverzicht in de loop van 2006 te publiceren.

We hopen dat veel mensen aan het overzicht willen bijdragen door het insturen van waarnemingen en collectiegegevens.

Figuur 1. Vindplaatsen van de muskusboktor *Aromia moschata* in Nederland (vierkantjes: vindplaatsen voor 1980, stippen: vindplaatsen vanaf 1980).

Gegevens van boktorren kunnen digitaal of op papier worden opgestuurd naar het onderstaande adres. Per waarneming ontvangen we graag de volgende informatie: soort, vindplaats, coördinaat, datum, waarnemer en eventuele bijzonderheden zoals aanwezigheid bewijsmateriaal, biotoopgegevens etc. Bijzondere meldingen zullen naderhand gecontroleerd worden. Gegevens graag voor 1 oktober 2005 opsturen naar EIS-Nederland, Postbus 9517, 2300 RA Leiden, e-mail eis@naturalis.nnm.nl.

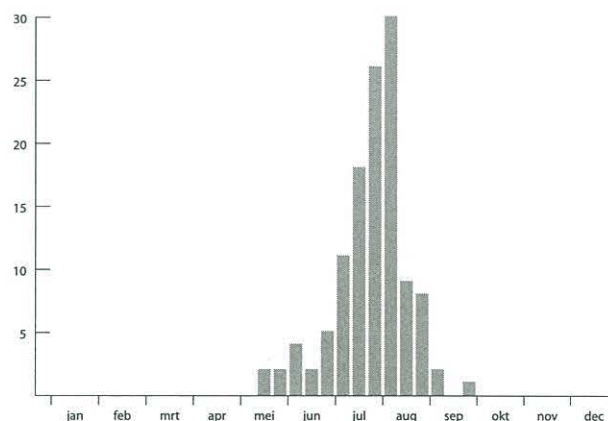
Figuur 1 geeft een voorbeeld van de informatie die we uiteindelijk willen presenteren. Het betreft de vindplaatsen van de muskusboktor, één van de bekendere Nederlandse boktorren. Dit kaartje is gebaseerd op waarnemingen uit de collectie Amsterdam, literatuurwaarnemingen en waarnemingen van Dré Teunissen, Gijs Kurstjens, Jan Smit en John Smit. Oude waarnemingen (voor 1980) staan aangegeven als een open vierkantje, de stippen betreffen recentere waarnemingen. De verwachting is dat het aantal waarnemingen nog sterk zal toenemen als ook gegevens uit andere collecties en van andere entomologen verwerkt zijn. De muskusboktor is door zijn formaat (1,5-3,5 cm) en zijn metaalgroene achterlijf zeer makkelijk te herkennen. Het is één van de weinige soorten die vooral in het westen van het land en het rivierengebied wordt gevonden. Deze verspreiding is niet verwonderlijk aangezien de larven in wilgen leven. De volwassen exemplaren worden vaak op schermbloemen in bosranden gevonden. Opvallend genoeg lijkt de soort in het noorden van Nederland zeer schaars. Het fenologiediagram (figuur 2) laat zien dat de muskusboktor voornamelijk wordt gevonden van juni tot augustus. Het is de bedoeling om aan het einde van het project van alle Nederlandse soorten dergelijke kaarten en grafieken te presenteren, voorzien van korte teksten over hun ecologie.

Vincent Kalkman & Dré Teunissen

Serie verspreidingsatlassen

Ooit was het de bedoeling om één deeltje in de serie verspreidingsatlassen per jaar uit te brengen. Afgelopen jaren is echter gebleken dat we niet verder komen dan één deeltje in de twee jaar. Met vier deeltjes in voorbereiding hopen we het tempo komende jaren iets op te voeren. Eind dit jaar zal naar alle waarschijnlijkheid het tweede deel van de uiteindelijk vijf-

Figuur 2. Vondsten van de muskusboktor *Aromia moschata* per tien dagen.

delige serie verspreidingsatlassen van de Nederlandse wantsen verschijnen. Voor het jaar daarop zijn drie delen in voorbereiding: bodemfauna, boktorren en kokerjuffers. De eerste van deze drie is al geruime tijd in voorbereiding en het werk is vrij ver gevorderd. Het werk aan de delen over de boktorren (zie voorgaand stukje) en de kokerjuffers is in de afgelopen maanden opgestart, maar er is goede hoop dat ze volgend jaar al kunnen verschijnen.

Als iemand met het idee rondloopt om ook een verspreidingsatlas te maken horen wij dat graag. EIS kan dit soort initiatieven ondersteunen met hulp bij het bestandbeheer, het maken van illustraties, de eindredactie en de opmaak.

Vincent Kalkman

Legaal inventariseren in enkele terreinen van Staatsbosbeheer – een bijdrage aan fauna-onderzoek OBN

In 2005 zal in enkele terreinen van Staatsbosbeheer veldwerk gedaan worden in het kader van OBN (Overlevingsplan Bos en Natuur). Hiervoor is zo'n vijf jaar geleden een monitoringsmethode opgezet met als doel veranderingen in de fauna gerelateerd aan OBN-beheersmaatregelen te kunnen volgen. Er is toen twee jaar lang veldwerk gedaan maar daarna is het project stil komen te liggen.

Staatsbosbeheer wil de OBN-monitoring in 2005 voortzetten. In plaats van de standaard monitoringsroutes is nu gekozen voor een gebiedsinventarisatie met de nadruk op beleidsrelevante of biotoopkarakteristieke soorten. Uiteraard zijn ze voornamelijk geïnteresseerd in dagvlinders, libellen en sprinkhanen. Eenieder die zin heeft om aanvullend een of meer van

deze groepen in een of meer van de onderstaande gebieden te inventariseren is van harte welkom. Het zijn natuurgebieden, dus een vergunning voor inventarisatie is noodzakelijk. Deze is te verkrijgen bij het EIS-bureau. Afhankelijk van het aantal aanmeldingen kan mogelijk een deel van de reiskosten gedeclareerd worden.

Inventarisatie

Het hoeft geen uitputtende inventarisatie te zijn, ook de gegevens van één of enkele bezoeken zijn welkom. De gegevens die wij graag zouden ontvangen zijn de aangetroffen dagvlinders, libellen en/of sprinkhanen, waarbij we graag van de populaties van beleidsrelevante soorten een nauwkeurige plaatsaanduiding ontvangen, het liefst met een inschatting van de populatiegrootte. Informatie over aantallen van algemene soorten is welkom, maar niet noodzakelijk.

In totaal zijn er negen gebieden die geïnventariseerd gaan worden komend jaar, verdeeld over vier clusters: de Bruuk (GL), Strijbeek (NB), Langstraat (NB) en Schouwen (ZE).

Meer informatie over deelgebieden is, evenals een vergunning, verkrijgbaar bij bureau EIS-Nederland. De Rode lijsten van de dagvlinders, libellen en sprinkhanen zijn te downloaden van de pagina over dit project op onze website www.naturalis.nl/eis, onder 'Actueel'.

John Smit

Presentatie wespen- en mierenboek

Een hoogtepunt van afgelopen winter was de presentatie van het langverwachte boek *De wespen en mieren van Nederland* (Peeters et al. 2004). Op 25 november kwamen ongeveer 150 mensen af op deze feestelijke bijeenkomst. De uitreiking van

Peter Boer ontvangt een exemplaar van *De wespen en mieren van Nederland* uit handen van KNNV-uitgever Paul Kemmeren (foto Herman Berkhoudt).

Virgilius Lefeber, de nestor van de Nederlandse aculeatenstudie, ontvangt uit handen van Kees van Achterberg het wespen- en mierenboek, onder toezien van Theo Peeters (foto André van Loon).

het eerste exemplaar werd voorafgegaan door de woorden van diverse sprekers.

Ronald van Hengstum (algemeen directeur van Naturalis) en Jan Krikken (uitgever van de Nederlandse Fauna) heetten de aanwezigen welkom. Vervolgens toonde Kees van Achterberg (conservator Hymenoptera en een van de auteurs van het boek) op luchtige wijze iets van de grote diversiteit van wespen en mieren. Theo Peeters (hoofdauteur) verhaalde over de lange geschiedenis van het boek. Hierbij passeerden vele foto's de revue van personen die in de loop der jaren een rol hebben gespeeld in de totstandkoming van het boek. Na een 'tipje van de sluier' door Ton de Winter (eindredacteur) en een dankwoord namens EIS-Nederland door Frans Ellenbroek (voorzitter EIS) kwamen de eerste exemplaren van het boek tevoorschijn.

De eerste exemplaren werden uitgereikt aan Dick Stellingwerf (vertegenwoordiger van de Vereniging voor Onderzoek aan Flora en Fauna) en Peter Boer, die als actief mierenverzamelaar veel heeft bijgedragen aan de kennis over de Nederlandse mierenfauna. Een bijzondere uitreiking van het boek volgde enige dagen later, toen Kees van Achterberg, André van Loon en Theo Peeters waren afgereisd naar Zuid-Limburg. In Maastricht brachten zij een bezoek aan Virgilius Lefeber, de oprichter van de EIS-werkgroep Aculeata en de grondlegger van het wespen- en mierenboek (zie foto). Hij kon zelf niet bij de presentatie aanwezig zijn, dus kreeg hij het boek bij deze gelegenheid alsnog persoonlijk overhandigd.

De presentatie werd afgesloten met een borrel, die dankzij het grote aantal aanwezigen heel gezellig was. Een fotoverslag van de dag is te vinden op de EIS-website (www.naturalis.nl/eis) onder *Actueel*.

Peeters, T.M.J., C. van Achterberg, W.R.B. Heitmans, W.F. Klein, V. Lefeber, A.J. van Loon, A.A. Mabelis, H. Nieuwenhuijsen, M. Reemer, J. de Rond, J. Smit & H.H.W. Velthuis 2004. De wespen en mieren van Nederland (Hymenoptera: Aculeata). – Nederlandse Fauna 6: 1-507.

Menno Reemer

2000-soortendag in Nationaal Park Zuid-Kennemerland

Op 21 en 22 mei vond in Nationaal Park Zuid-Kennemerland bij bezoekerscentrum De Zandwaaijer de '2000-soortendag' plaats. Deze dag werd georganiseerd door de Vereniging Onderzoek Flora en Fauna (VOFF) het overkoepelend orgaan van de Particuliere Gegevensbeherende Organisaties (PGO's). Een belangrijk doel van de 2000-soortendag was het onder de aandacht brengen van het begrip biodiversiteit. Met verschillende uitzendingen op zowel landelijke als regionale radio en televisie is dat doel in ieder geval gehaald. Minpunt van de dag was de lage opkomst van het publiek waardoor er relatief weinig publieksexcursies doorgingen. Ondanks de lage opkomst van het publiek was het een geslaagde dag waarop veel noest veldwerk is verricht.

Het streefgetal van 2000 soorten is niet gehaald, maar dit getal was dan ook wel erg hoog en deels ontstaan uit jeugdige overmoed. Het voorlopige aantal tijdens het weekend waargenomen soorten is 1043. Dit getal zou nog wat kunnen stijgen als

Menno Reemer en Roy Kleukers staan de toegestroomde belangstellenden te woord bij de EIS-kraam op de 2000-soortendag (foto Vincent Kalkman).

Berend Aukema (links) en Theodoor Heijerman (rechts) zoeken de wantsen en snuitkevers uit het gesleepte en geklopte materiaal (foto Vincent Kalkman).

Tabel 1. Minimum aantal soorten ongewervelden per groep aangetroffen op 21 en 22 mei in Nationaal Park Zuid-Kennemerland. Vlinders en mollusken ontbreken in dit overzicht, want deze groepen worden door de Vlinderstichting, Stichting Tinea en Stichting Anemoon uitgewerkt.

Groep	Minimum aantal soorten	Specialist
Wantsen	75	Berend Aukema, Dik Hermes
Kevers	120+	Kees Alders, Theodoor Heijerman
Vliegen	120+	Paul Beuk, Menno Reemer
Bijen	28+	Pim Kuijken, Frank van der Meer, Theo Peeters
Wespen	5+	Pim Kuijken, Frank van der Meer, Theo Peeters
Libellen	10	Vincent Kalkman
Sprinkhanen	7	Roy Kleukers
Oorwormen	2	Roy Kleukers
Duizendpoten, miljoenpoten, pissebedden	20+	Martin Soesbergen
Watervlooien	15	Martin Soesbergen, Joost van de Sande
Spinnen	40+	Peter van Helsdingen
Totaal	442+	

meer materiaal wordt uitgewerkt maar zou ook nog kunnen dalen als er veel soorten dubbel in de lijst blijken te zitten. In de volgende EIS-nieuwbrieven zal een lijst verschijnen van alle ongewervelden minus de vlinders en de mollusken. Deze laatste groepen worden door de Vlinderstichting, Stichting Tinea en stichting Anemoon uitgewerkt. Groepen ongewervelden die tijdens het weekend aandacht kregen zijn wantsen, kevers (voornamelijk snuitkevers en loopkevers), vliegen, bijen, wespen, libellen, sprinkhanen, duizendpoten, miljoenpoten, pissebedden, watervlooien en spinnen. Meer aandacht voor diverse andere groepen had de lijst aanzienlijk kunnen uitbreiden maar helaas waren daarvoor geen specialisten beschikbaar. Het is nog onduidelijk of er komende jaren vaker van dit soort dagen worden georganiseerd. Mocht dit wel zo zijn dan zal EIS meer tijd stoppen in de organisatie van het ongewerveldendeel, aangezien het toch goed mogelijk moet zijn om alleen al met ongewervelden de 1000 soorten te halen.

Op de website van EIS-Nederland (www.naturalis.nl/eis) zijn meer foto's van de 2000-soortendag te bekijken.

Vincent Kalkman

Beschermingsplannen voor Gelderse sprinkhanen

In 2003 stelden EIS-Nederland en Bureau Natuurbalans – Limes Divergens B.V. een beschermingsplan op voor bedreigde sprinkhanen en krekels in Limburg. Nu is de Provincie Gelderland aan de beurt, die in 2004 de opdracht heeft gegeven tot het opstellen van een beschermingsplan voor de kleine wrattenbijter *Gampsocleis glabra* en de zadelsprinkhaan *Ephippiger ephippiger*. Beide soorten worden sterk in hun Nederlandse voortbestaan bedreigd, dus het is verheugend dat de provincie zich het lot ervan aantrekt.

Uit het veldwerk dat in het kader van het beschermingsplan verricht is, blijkt dat de zadelsprinkhaan op nog maar 10 locaties in Gelderland voorkomt van de 16 waar hij sinds 1980 van bekend was. Voor 1980 kwam de soort op nog meer plaatsen voor. Er is dus sprake van een gestage achteruitgang. De kleine wrattenbijter komt in Nederland alleen nog voor op de Oldebroekse Heide. Beide soorten hebben te lijden gehad onder de afname van het heide-areal en de verminderde kwaliteit van de resterende, sterk versnipperde heidegebieden.

Ten tijde van het verschijnen van deze nieuwsbrief zal het rapport waarin het beschermingsplan wordt besproken gedrukt zijn. Dit rapport bespreekt de status van alle bekende popula-

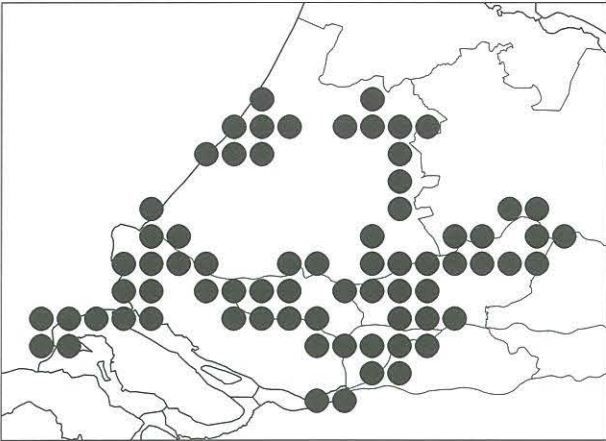
ties en geeft aanbevelingen voor aanpassingen in het terreinbeheer. De betrokken terreinbeheerders hebben blijk gegeven van belangstelling voor de sprinkhanen, dus hopelijk zal het plan daadwerkelijk iets voor de soorten kunnen betekenen. Inmiddels zijn de werkzaamheden voor een tweede beschermingsplan in gang gezet. In opdracht van de Provincie Gelderland zullen EIS-Nederland en Bureau Natuurbalans in 2005 alle bekende populaties bezoeken van de moerassprinkhaan *Stethophyma grossum* en de zompsprinkhaan *Chorthippus montanus*. Hieruit zal in 2006 een beschermingsplan voortvloeien.

Menno Reemer

Inventarisatie van de landslakken van Zuid-Holland

Recent is het verslag van de inventarisatie van de landslakken van de provincie Noord-Brabant uitgekomen (Boesveld 2005). Dit rapport is gebaseerd op een groot aantal velddagen en een bijna even groot aantal dagen voor het uitzoeken en invoeren van de monsters. Van de rapportage over de landslakken van Noord-Brabant zal einde dit jaar een uitgebreide samenvatting verschijnen in het tijdschrift Nederlandse Faunistische Mededelingen. Het basisrapport wordt binnenkort als PDF op de website van EIS-Nederland gezet (www.naturalis.nl/eis).

In de zomer van 2004 is het veldwerk in Noord-Brabant afgerond en is begonnen met de provincie Zuid-Holland. Ook bij deze provincie is het doel om te komen tot een zo goed mogelijk beeld van de verspreiding van de landslakken. En ook dit maal zal er een eindrapportage verschijnen en worden de gegevens toegevoegd aan het landelijke molluskenbestand van het Atlasproject Nederlandse Mollusken. Figuur 1 geeft een overzicht van de locaties waar tot nu toe gegevens zijn verzameld. Voorne en Hollands duin (duinen tussen Scheveningen en Katwijk) hebben in het kader van het werk aan *Vertigo angustior* extra aandacht gekregen, maar verder zijn de duinen relatief ongemoeid gelaten aangezien deze tijdens diverse andere activiteiten al relatief goed bezocht zijn. Een groot deel van de provincie is afgelopen jaar al bezocht. Desondanks zijn er nog grote stukken die niet bemonsterd zijn (Groene hart, Goeree en de Hoekse Waard). Komende maanden wordt nog geprobeerd een deel van deze hokken te bezoeken. Daarnaast zal er speciale aandacht worden gegeven aan de kleverige poelslak *Myxas glutinosa*. Deze sterk bedreigde soort kwam vroeger redelijk

Figuur 1. Uurhokken (5x5 km) waar in 2004 en 2005 in het kader van de inventarisatie van de landslakken van Zuid-Holland gegevens zijn verzameld.

verspreid in Zuid-Holland voor maar van de huidige verspreiding is weinig bekend. Het veldwerk wordt in de voorzomer afgerond en in de nazomer verschijnt de rapportage over Zuid-Holland.

Boesveld, A. 2005. Inventarisatie van de landslakken van Noord-Brabant. – EIS-Nederland, Leiden.

Arno Boesveld & Vincent Kalkman

Inhaalslag Habitatrichtlijnsoorten

In 2004 is gestart met een zogenaamde 'inhaalslag' om informatie over de Nederlandse verspreiding van soorten van de Habitatrichtlijn te verzamelen. De Habitatrichtlijn is Europese wetgeving, die de Nederlandse overheid verplicht om de informatie op orde te hebben over de soorten die middels deze wet beschermd worden. Het Ministerie van LNV heeft EIS-Nederland de opdracht gegeven om in dit kader de kartering van beschermde ongewervelden te verzorgen. In principe zou dit met behulp van vrijwilligers moeten gebeuren, maar om de achterstand in kennis weg te werken vindt nu eerst een betaalde inhaalslag plaats.

Libellen

In 2004 is een groot deel van het veldwerk voor de inhaalslag uitgevoerd. Dit jaar zijn nog enkele veldbezoeken gebracht om het verspreidingsbeeld ook voor de soorten met een vroege vliegtijd compleet te krijgen. De inhaalslag is nu afgerond voor de noordse winterjuffer *Sympecma paedisca*, de gaffellibel *Ophiogomphus cecilia*, de rivierrombout *Gomphus flavipes*, de groene glazenmaker *Aeshna viridis* en de gevleete witsnuitlibel *Leucorrhinia pectoralis*.

Vliegend hert

In navolging van de successen van vorig jaar wordt ook dit jaar uitgebreid aandacht besteed aan het vliegend hert. In opdracht van het Ministerie van LNV wordt aandacht besteed aan het Rijk van Nijmegen. Hier proberen we de populaties zo nauwkeurig mogelijk in beeld te brengen. Het doel is om samen met de verschillende terreinbeheerders maatregelen te formuleren die bijdragen aan een duurzame bescherming en waar mogelijk

aansluiting te vinden bij de populaties in het aangrenzende Reichswald (Duitsland). Begin juli wordt hiervoor een voorlichtingsbijeenkomst georganiseerd voor de verschillende beheerders waarbij hopelijk ook mensen uit Duitsland aanwezig zullen zijn.

Het publiciteitsoffensief is reeds begonnen, de eerste artikelen in landelijk of regionale tijdschriften zijn reeds gepubliceerd of komen er aan, de eerste ronde persberichten is reeds verstuurd en er is een poster (zie onder) gemaakt voor het project rond Nijmegen.

Ook buiten de landelijke overheid bestaat belangstelling voor het vliegend hert. Dit jaar zal EIS, in opdracht van de stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen (IKL) en in samenwerking met bureau Natuurbalans – Limes Divergens een onderzoek uitvoeren in de provincie Limburg. Dit onderzoek wordt gerealiseerd dankzij het provinciale programma 'Zuid-Limburg, Vitaal Platteland' met subsidie van de Europese Unie en de provincie Limburg. Het doel is hierbij om een beschermingsplan op te stellen voor de meest bedreigde populaties in Limburg.

Gestreepte waterroofkever

In de nazomer van 2004 is begonnen met het bezoeken van de plaatsen waar de gestreepte waterroofkever *Graphoderus bilineatus* sinds 1980 van gemeld is. Dit veldwerk wordt uitgevoerd door Jan Cuppen, die het in 2005 zal voortzetten. Interessant onderdeel van het project is een poging om kenmerken te vinden waarmee de larven van de drie Nederlandse

De poster die wordt ingezet voor het verzamelen van waarnemingen van het vliegend hert rond Nijmegen.

Vliegend hert gezocht in het Rijk van Nijmegen

Naast de twee grote gebieden Veluwe en Zuid-Limburg komt het spectaculaire vliegend hert ook nog voor op twee kleine plekken: in Twente en in de omgeving van Groenlo, op de grens van Gelderland en Limburg. De afgelopen jaren heeft onderzoek uitgewezen dat het vliegend hert nog enkele goede populaties heeft in dit laatste gebied. In opdracht van het Expertisecentrum van het ministerie van LNV zal komend seizoen gekeken worden hoe de laatste verspreiding van het vliegend hert in dit gebied is en of er in de toekomst aansluiting bij de populaties in het Duitse Reichswald kan plaatsvinden.

Voorkomen
Het vliegend hert komt nog in vier verspreid liggende gebieden in Nederland voor. Twee daarvan betreffen relatief kleine gebieden op de grens met Duitsland. In het Rijk van Nijmegen (Groenlo) zijn de meeste waarnemingen afkomstig uit de beboste omgeving.

Twee mannetjes van het vliegend hert aan de met een steek, foto Carol Kalkman.

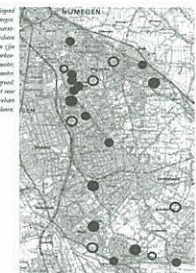

1. Verspreiding van het vliegend hert in Nederland naar 2004. 1. Het veldwerk aan de plaats van de distributie aan.

Mannetje: foto Ron Kalkman.

Vrouwje: foto Ron Kalkman.

2. Het vliegend hert in het Rijk van Nijmegen.

Opvoeding
Het vliegend hert wordt opgevoed door te geven, het leeft voornamelijk van een foto. De gegevens die we in ieder geval graag ontvangen zijn: 1. het geslacht; 2. het aantal individuen; 3. de datum; en 4. een zo nauwkeurig mogelijk omschreven vindplaats. Ook aanbevelingen over het gedrag zijn zeer welkom. Vergeet niet uw naam en e-mailadres of telefoonnummer te vermelden, zodat eventuele details nagevraagd kunnen worden. Duidelijke waarnemingen en waarnemingen uit andere provincies zijn uiteraard ook welkom.

U kunt uw waarnemingen sturen naar:
EIS-Nederland, Antwoordnummer 10430, 2300 WB Leiden (geen postzegel nodig), e-mail eis@naturalis.nl

Meer informatie over het vliegend hert is te vinden op: www.naturalis.nl/vliegendhert

Graphoderus-soorten van elkaar onderscheiden kunnen worden. Aanvankelijk was het de bedoeling om dit met het opkweken van volwassen dieren uit eieren te proberen. Gezien de geringe slagingskans van kweekpogingen is nu echter besloten om DNA-analyses in de strijd te gooien. Hiertoe wordt samengewerkt met Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, waar reeds enige ervaring bestaat met dit type DNA-werk.

Menno Reemer & John Smit

De roodrandzandbij in de Biesbosch

Wie vorige zomer mee was op het EIS-weekend in de Biesbosch zou niet vermoeden dat de roodrandzandbij *Andrena rosae* een bedreigde soort is in Nederland. Deze fraaie, rood met zwart gekleurde bij is in de Biesbosch bepaald geen zeldzaamheid. Elders in Nederland komt de soort – sinds zij sterk achteruit is gegaan – echter vrijwel niet meer voor. De Provincie Zuid-Holland vond dit bijzonder genoeg om eens te laten uitzoeken hoe voorkomen kan worden dat deze bij ook uit de Zuid-Hollandse Biesbosch verdwijnt.

De roodrandzandbij heeft een voorjaars- en een zomergeneratie, die beide uit de Biesbosch bekend zijn. Dit voorjaar zijn enkele succesvolle veldbezoeken aan het gebied gebracht. De soort werd op diverse plaatsen aangetroffen en voor het eerst zijn de nestelplaatsen gevonden. In de zomer zullen nog enkele veldbezoeken gebracht worden om de soort verder in kaart te brengen.

De twee generaties zijn overigens niet onomstreden: sommige buitenlandse bijenspecialisten menen dat de voorjaarsexemplaren tot een andere soort behoren dan de zomerexemplaren. De inventarisatie in de Biesbosch is een goede aanleiding om dit eens uit te zoeken. Hiertoe zullen van voorjaars- en zomerexemplaren DNA-sequenties vergeleken worden. Dit gebeurt in samenwerking met Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis.

Er wordt ook een poging gedaan om meer te weten te komen over de voedingsgewoonten van de roodrandzandbij. Hierover is nog weinig bekend. Er zijn weliswaar diverse waarnemingen van bloembezoek, maar het is nog onbekend van welke bloemen de bijen het stuifmeel gebruiken om de larven mee van voedsel te voorzien. Onderzoek naar het stuifmeel op de poten van de bijen kan hier duidelijkheid in brengen.

Menno Reemer

Nieuwe publicaties

Waarnemingenverslag ongewervelden 2005 – Uitgave EIS-Nederland, De Vlinderstichting & NVL

Samen met de Vlinderstichting en de Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie heeft EIS-Nederland het waarnemingenverslag ongewervelden gepubliceerd. Het is een dik boekwerkje geworden met een overzicht van de waarnemingen van libellen, vlinders en sprinkhanen. Daarnaast bevat het boekwerk een aantal toegiften in de vorm van informatie over twee spinnen (de grote gerande oeverspin *Dolomedes plantarius* en de lentevuurspin *Eresus niger*), de watergaasvlieg *Osmylus fulvicephalus* en het vliegend hert. Als het goed is hebben alle ontvangers van de EIS-nieuwsbrief de uitgave ontvangen. Wie het niet heeft ontvangen maar wel belangstelling heeft, kan een

exemplaar aanvragen bij EIS-Nederland.

Volgend jaar willen we weer een waarnemingenverslag uitbrengen. Wel zal er dan waarschijnlijk voor gekozen worden om de bulk van de kaarten beschikbaar te maken via internet en slechts een deel van de soorten in het boekje zelf te behandelen.

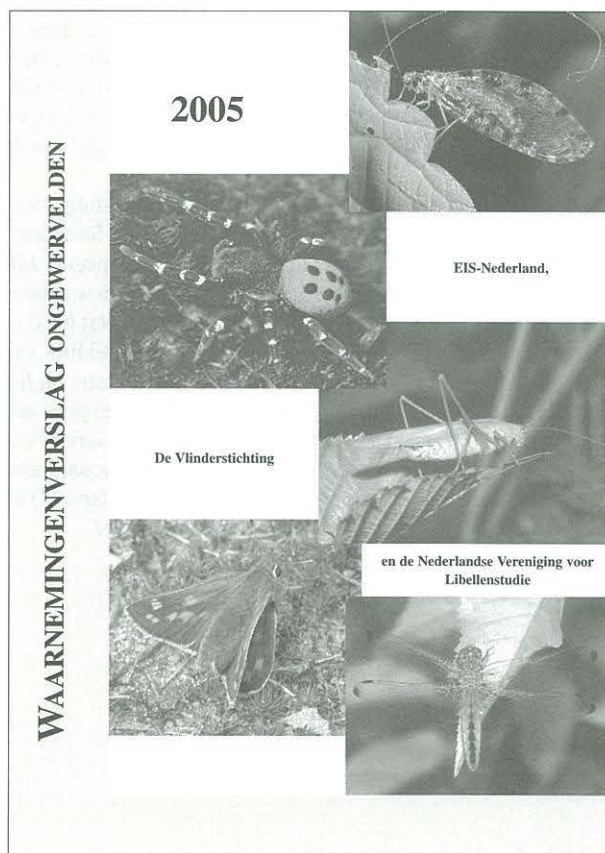
De gestreepte waterroofkever Graphoderus bilineatus in Zuid-Holland – Uitgave EIS-Nederland

In 2004 kreeg EIS-Nederland de opdracht van de Provincie Zuid-Holland om het voorkomen van de gestreepte waterroofkever in deze provincie in kaart te brengen. Het veldwerk hiervoor werd uitgevoerd door Jan Cuppen, die ook het bijbehorende rapport schreef. Tijdens het onderzoek werden alle Zuid-Hollandse lokaties bezocht waar de gestreepte waterroofkever sinds 1965 van gemeld is. De soort bleek alleen nog in de Nieuwkoopse Plassen voor te komen. Het rapport besteedt uitgebreid aandacht aan de vegetatie en de waterkwaliteit van de vindplaatsen, wat meer inzicht oplevert in de eisen die de gestreepte waterroofkever aan zijn habitat stelt.

Vincent Kalkman & Menno Reemer

Nederlandse Faunistische Mededelingen

Nummer 22 van NFM heeft een maand vertraging opgelopen en zal in juli verschijnen. Het meest in het oog springende artikel is de tabel voor de Nederlandse spinnendoders van de hand van Hans Nieuwenhuijsen. Daarnaast nog diverse kleinere artikelen over hooiwagens, loopkevers, exotische garnalen, urn-

tjeswespen, borstelwormen, vliegen, slakken en pissebedden (onder voorbehoud). De inhoudsopgave van NFM, ook die van eerder verschenen nummers, is ook te bekijken via internet: www.naturalis.nl/nfm.

Roy Kleukers

Nederlands Soortenregister

Het Nederlands Soortenregister is door Naturalis opgezet met een startsubsidie van het Ministerie van LNV. In totaal zijn vorig jaar ruim 50.000 namen bijeengebracht en gestroomlijnd. Vele specialisten hebben bijgedragen aan de controle en aanvulling van de lijsten. De database zal in de tweede helft van 2005 via internet worden ontsloten. Hiervoor zal opnieuw een beroep gedaan worden op de specialistengroep, om te beoordelen of de lijsten nu op de juiste manier verwerkt zijn. We hopen dan ook een koppeling met een beeldendatabank te kunnen realiseren.

Roy Kleukers

EIS-website

Onze website blijft gestaag groeien. Het onderdeel 'Actueel' wordt met enige regelmaat geactualiseerd. Zo is er informatie te vinden over onder andere de VOFF-velddagen, waarbij geïnteresseerden kennis kunnen maken met de wereld en werkwijzen van de verschillende PGO's. Een soortgelijk initiatief was de 2000-soortendag van zondag 22 mei j.l. (zie verslag elders in deze nieuwsbrief). Verder wordt er aandacht gevraagd voor het OBN-werk van dit jaar waarbij eenieder uitgenodigd wordt om een bijdrage te leveren, zie ook '*Legaal inventariseren in enkele terreinen van Staatsbosbeheer*' elders in deze nieuwsbrief. Op de EIS-website is ook een link te vinden naar de website www.telme.nl, een initiatief van de VOFF, met een overzicht van alle lopende 'telprojecten' van de PGO's.

Andere aanvullingen op de website zijn een klein stukje over de geschiedenis van EIS, te vinden onder 'Over de Stichting'. Verder zijn de soortpagina's uitgebreid. Er is een pagina bijgekomen over de lentevuurspin, met eigen alias (www.naturalis.nl/lentevuurspin) en de pagina van het vliegend hert heeft er twee subpagina's bij gekregen. Eén over de verspreiding van het vliegend hert in Limburg als achtergrondinformatie bij het project dat dit jaar in Limburg gedaan wordt. Verder is er een kort overzicht gemaakt van de verschillen tussen de larven van het vliegend hert, de neushoornkever en de meikever, naar aanleiding van de vele waarnemingen op basis van larven van vorig jaar en de evenzovele gestelde vragen hierover.

John Smit

Reorganisatie Naturalis

In 2005 vindt een reorganisatie plaats van de sector Collecties & Onderzoek van Naturalis. Een belangrijke verandering zal de splitsing in twee aparte sectoren zijn, Onderzoek en Collecties, met ieder een eigen sectorhoofd. Jan Krieken, hoofd van C&O treedt terug en wordt opgevolgd door twee personen. EIS-Nederland was tot nu toe ondergebracht in de stafafdeling van C&O en zal een plek vinden bij de afdeling Entomologie. In de praktijk zal dit niet veel veranderen voor de werkzaamheden van het bureau.

Roy Kleukers

EIS-weekend te Braamt (9-11 september)

Het plaatsje Braamt ligt ongeveer 10 km ten oosten van Didam in een door faunisten vergeten hoek van de provincie Gelderland. Toch liggen er in de omgeving van Braamt enkele leuke gebieden zoals het Bergherbosch en de strangen van de Oude Rijn. Tijdens het EIS-weekend worden deze beide gebieden bezocht. Vermoedelijk zullen daarbij enkele leden van de Flora- en Faunawerkgroep Gelderse Poort aanwezig zijn zodat we snel en efficiënt de leuke plekken kunnen bezoeken.

Overnachting vindt plaats in de groepsaccommodatie te Boomsgoed bij Braamt. Voor eten en drinken wordt gezorgd. Er is maximaal plaats voor 40 personen dus het is verstandig om je snel op te geven. Stuur voor opgave of voor meer informatie een bericht naar Vincent Kalkman (kalkman@naturalis.nnm.nl).

Vincent Kalkman

EIS-dag 21 januari 2006

De volgende EIS-dag zal plaatsvinden op 21 januari 2006 te Leiden. Naast het overleg met de werkgroepen zal er ook weer een lezingenprogramma verzorgd worden. De lezingen zullen ingaan op de relaties tussen ongewervelden en planten en de mate waarin de verspreiding van planten de verspreiding van ongewervelden bepaalt. Een volledige aankondiging met de titels van de lezingen zal in de volgende EIS-Nieuwsbrief verschijnen. Wie goede ideeën heeft voor lezingen of er zelf een wil houden, wordt uitgenodigd om zich aan te melden bij ondergetekende (071-5687413, kalkman@naturalis.nnm.nl).

Vincent Kalkman

